

NIKOLA PETROVIĆ

Ko bi za sabo puščali le dlako!

Škorpion je prosil kamelo, da ga prenese čez reko. Kamela se je bala, da je ne bi pičil, zato je prošnjo vljudno zavrnila. On pa je vztrajal, češ saj ni neumen, da bi jo pičil, ker bi oba utonila. Kamela je popustila. Sprejela ga je na hrbet in zaplavala proti drugemu bregu. Na sredini reke je na grbi začutila oster pik in zgrožena vzkliknila: "Kako si mogel narediti kaj takega?" Škorpion je odvrnil: "Oprosti. Nisem se mogel upreti svoji naravi." Kaj je v njem takega, da ni mogel premagati sle po ubijanju – celo svojega dobrotnika, čeprav je s tem uničil samega sebe? Ali ni v podobnem položaju današnji človek, ki jezdi na plečih zemlje in ji v telo nalaga strupene odpadke? Je možno, da se ne zaveda, da bo tudi sam utonil z njo, če jo uniči?

V zadnjih štiridesetih letih se je število prebivalcev zemlje podvojilo, svetovna potrošnja pa je za podvojitve potrebovala celo deset let manj. Naraščajoča masa ljudi iz meseca v mesec troši vedno več in več. Poraba papirja se je v petdesetih letih pošesterila, emisija CO₂ je dvanajstkrat večja kot pred enim stoletjem, da o fosilnih gorivih ne govorimo. Regenerativne sposobnosti zemlje so že desetkrat prekoračene, zato se je vredno vprašati, koliko pritiska še lahko prenese.

En otrok, rojen danes v industrijski državi, bo za časa življenja prispeval več k splošni potrošnji in onesnaženju kot trideset do petdeset otrok, odrasčajočih v državah v razvoju. Ekološke "sledi"

bogatejših so veliko globlje kot revnejših in hudo bremenijo planet. V naslednjih petdesetih letih naj bi populacija ZDA narasla za 111 milijonov in zaradi njih se bodo potrebe po energiji povečale za več, kot je skupna poraba Afrike in latinske Amerike (kjer živi 1,3 milijarde ljudi). Nič čudnega, da višanje standarda v nerazvitih državah navdaja ekologe s strahom. Vsi programi so usmerjeni h gospodarski rasti, ampak če bodo države trošile energijo z enakim zamahom kot ZDA in Evropa, bodo viri hitro izčrpani, stranski produkti pa bodo močno presegle sposobnost okolja, da jih absorbira. Vlade sveta morajo doseči zmanjšanje porabe v bogatejših državah, te pa morajo pomagati manj bogatim, da premagajo revščino brez krnitve ekosfere in ekonomije.

V dvajsetem stoletju je potrošnja dobrin in uslug narasla do ravni, ki si je še pred sto leti ne bi mogli niti zamisliti – globalno gospodarstvo je oskrbljeno z obilo energije, način življenja milijard ljudi pa je temeljito spremenjen, posebej pri 20% prebivalcev najbogatejših držav sveta, ki potrošijo 86% svetovnega proizvoda. Posledica bogatenja držav in posameznikov je, da njihove potrebe narastejo daleč prek osnovnih in tako postane vpliv prebivalstva na okolje še veliko večji. Z globalizacijo zahodne potrošniške družbe tudi v nerazvitih državah narašča potreba po številnih izdelkih, s katerimi je povezano večje onesnaženje – avtomobilih, klimatizatorjih, računalnikih in drugih tehničnih napravah, kemičnih čistilih, plastiki, preobilni prehrani. Vse to še povečuje pritisk na naravne vire in sposobnost ekosistemov, da absorbirajo ogromne količine odpadkov. Stanje je alarmantno in vprašanje je, koliko posledic lahko odpravimo z ukrepi, ki jih svetovne vlade trenutno udejanjajo. Naravovarstvene organizacije in vsi tisti, ki tudi prihodnjim generacijam privoščijo kolikor toliko čisto okolje, so upravičeno zaskrbljeni.

(Ne)sreča v nesreči je, da drveči sistem ljudi brutalno posesa vase in jim v zavesti pusti premalo prostora, da bi lahko povezovali vzroke s posledicami. Ne vem, ali je Jack Handey mislil resno ali se je šalil, ko je dejal: "Nekdo mi je povedal, kako strašno je, ker erozija vsako leto odnese toliko in toliko rodovitne zemlje, ko pa sem o tem pripovedoval prijateljem ob tabornem ognju, ni nikogar prestrašilo." Še bolj me je presunila izjava dr. Ann Sodje, ki sem jo prebral v Sobotni prilogi Dela: "Nisem sicer ekologinja, a verjamem, da ima vsako živo bitje v naravi svojo vlogo." Kaj pomeni "nisem sicer ekologinja"? Kot da sme samo peščica ekologov razmišljati ekološko, vsi ostali pa se moramo opravičevati, če si drznemo poseči na njihovo področje. V skladu z množično miselnostjo smo ljudje ozko specializirani in skrbimo predvsem za svoje področje; globalne težave sicer poznamo iz časopisov, nimamo pa se za dolžne ali pristojne narediti česa za njihovo reševanje.

Ljudje preprosto ne vidijo povezav – kako je poln koš plastične embalaže povezan z izumiranjem živalskih in rastlinskih vrst; kako je cigareta, ob kateri se sprostitjo, povezana z astmo njihovega otroka; kako je zrezek v slastnem McBurgerju povezan s poplavo v La Pazu; kako je tisti list papirja, ki so ga zalučali v koš, povezan z erozijo tal nekje na svetu. Ker tega ne vidijo, ne

razumejo svojega deleža odgovornosti za stanje celotnega planeta. Zastiranje oči pred neprijetnimi dejstvi ni nov pojav, poznamo ga, odkar obstaja človek, vendar nikoli ni bilo tako pretanjeno, tako globalno, s tako številnimi opravičili in tako nevarno za vse nas. Družba (ter vse gospodarske, politične, sociološke in psihološke karakteristike, ki ji zajema ta pojem) elegantno izžema vse, kar si prilašča – od ljudi in živali, do rastlin in mrtve narave – in ker nima jasnega uvida v daljnosežne posledice, je do prihodnosti brezbrizna.

Tudi povprečen Slovenec ne bo razumel ekološke problematike, dokler sam ne dobi po glavi. Ko bo denimo zaradi krčenja brazilskih in drugih tropskih gozdov spremenjena globalna klima in bo morda tudi pri nas poleti precej bolj vroče ali pa bodo še pogostejša leta z velikim odstotkom uničenega pridelka, se bo morda zamislil, sicer pa ne. Razburil se bo zaradi kake nevarne kemikalije le, če bo o njej bral v časopisu. Če bo dobil retardiranega otroka ali zbolel za čudno boleznijo, pa tega ne bo povezal z industrijskimi kemikalijami, temveč bo preklinjal zdravnike, ker mu ne morejo pomagati. V zadnjem stoletju je človeštvo v okolje spustilo skoraj sto tisoč prej neznanih kemikalij, katerih učinek še ni mogel biti zadovoljivo zdravstveno proučen. Morda je katera od njih povzročila vašo alergijo ali sinovo astmo ali očetovega raka. Ne morete vedeti. Vse na svetu je zelo precizno povezano in če nekje porušimo ravnovesje, nas lahko narava udari na povsem nepričakovanem mestu. Kdo bi denimo pomislil, da so orkani, ki pustošijo po vzhodni obali ZDA, otroci vroče Sahare in toplega Atlantika; če ne bi bilo velike puščave v Afriki, ne bi bilo tako uničevalnih neurij na drugi strani oceana.

Problemov v zvezi z ekologijo je preveč, da bi jih lahko na kratko zadovoljivo razčlenil, moj cilj pa tudi ni samo naštevati statistične podatke, moralizirati in prepričevati o pomembnosti ekološke zavednosti. Raje bi se ozrl k duševni nesnagi v človeku, ki je korenski vzrok zunanjih ekoloških težav. Prepričan sem, da je pred pospravljanjem okolja nujno čiščenje zastrupljenega človeškega duha, torej etična ekologija, oziroma zavzemanje za čistejšo, z naravnim redom usklajeno mišljenje in čustvovanje, ki celostno koristi posamezniku in okolju, v katerem ta živi. Gibanja in organizacije, ki poskušajo "zdraviti" svet aleopatsko, z odpravljanjem simptomov (onesnaženja, gospodarskega neravnotežja, lakote, bolezni), mu delajo kratkoročno uslugo. Vladna podpora tem gibanjem je pogosto prenapihnjena in bolj del volilnih kampanj kot njihova iskrena skrb (na prvem mestu sta še vedno gospodarstvo in politika, vse ostalo pa le toliko, kolikor je z njima povezano); poleg tega so organizacije v boju proti uničevanju okolja preveč odvisne od sistema, da bi lahko bile povsem dosledne. Ker morajo v kapitalistični družbi delovati praktično kot podjetja, ne morejo temeljiti na prostovoljnem delu; potrebujejo sposobnega direktorja in kompleksno administracijo, kar požre veliko denarja. Če vodilni niso z vsem srcem pri stvari, je korupcija na pragu; samo spomnimo se nedavne afere s slovenskim Rdečim križem. Verjetno ta primer dovolj nazorno ilustrira problem duševne, etične

nesnage, ki sem ga omenil. Požara globalnega onesnaženja ni mogoče pogasiti z razpihovanjem dima oziroma zlivanjem vode na dim ali na ognjene zublje – curek je treba usmeriti na same goreče predmete, čeprav tako sprva dvignemo še več dima.

Etična ekologija temelji na predpostavki, da obstaja v naravi inherentna etika, nepisani zakoni o prav in narobe, ki so enako zavezujoči kot zakoni fizike. O nečem podobnem so govorili že Sokrat, Platon in sofisti, vendar je v današnjem času, ko v intelektualnih krogih vlada svojevrsten nihilizem, govoriti o absolutnem prav in narobe težko; ponavadi ju vidimo povezana z dogmatično, iracionalno religiozno moralo ali pa s primitivnim dojemanjem sveta. Težko bi nas prepričali, da veljajo isti, nespremenljivi zakoni za prav vsakogar; imamo izkušnjo, da slad enega človeka drugemu greni življenje in obratno; pogosto je dober človek hudo kaznovan, zloben pa nagrajen – narava je nepravilna. Krščanstvu v skoraj dveh tisočletjih ni uspelo ponuditi zadovoljive razlage za obstoj trpljenja v popolnem svetu, ki ga je ustvaril ljubeči Bog, filozofi se ubadajo s problemom zla, a mu ne pridejo do dna, fiziki ugotavljajo, da je navidez urejen kozmos v osnovi kaotičen. Je predpostavko o inherentni etiki sploh možno upravičiti?

S sedemnajstim stoletjem, s prvimi eksaktnimi formulacijami naravnih zakonov in samouravnalnih mehanizmov, ki skrbijo za ravnotežje in ohranjajo svet, se je začel zaton krščanstva. Božji zakoni, ki so do renesanse veljali za absolutne, so postali predmet znanstvenega dvoma. Bog je izgubljal avtoriteto, saj so se njegove "teorije" v mnogih primerih izkazale za napačne, in tako je začela pešati tudi oblast moralnega kodeksa; nismo več potrebovali božanske avtoritete, da bi s svojimi čudesi urejala naša življenja – zmagala je empirična znanost, ki je trdila, da je narava samozadostna: nastala je iz same sebe, samo sebe vzdržuje in v samo sebe tudi izgine. Etika se je izkazala za plod človeškega uma, izmislijo, s katero so si naši predniki sistematizirali norme, ki so se jih v strahu pred namišljenimi bogovi oklepali in upali, da se bodo tako laže izognili trpljenju ter priklicali čim več sreče; kasneje pa je od tega ostalo mnogo moralnih pravil, ki so odrezana od začetnega vzroka, a še vedno predstavljajo etični okvir civilizacije, pogosto enako iracionalen in mitičen kot v primeru davnih "primitivnih" skupnosti. Vsa etika, ki jo poznamo, je v precejšnji meri nerazumna, subjektivna, povezana z občutki, kot sta krivda in strah. Zdi se nam, da se v naravi vse dogaja slučajno, nepredvidljivo, celo kaotično. Toda če sklepamo po samouravnalnih fizikalnih in kemičnih mehanizmih v naravi, ki so izjemno natančni in strogi, se je vredno vprašati, ali ni tudi etični vidik zastopan že v sami naravi (z Bogom ali brez njega). Smemo trditi, da sta prav in narobe le orientacijski besedi, ki veljata v socialnih interakcijah, sicer pa sta odvečni? Je res vse dovoljeno, saj nič ni sveto; je narava le brezsrčen stroj, zato inherentne naravne etike ni?

Glede na mojo izhodiščno predpostavko je očitno, da se ne strinjam s takim sklepanjem, po katerem narava nima občutka za etičnost, ne strinjam pa se niti z dogmatičnimi religioznimi stališči, po katerih je etičnost kockast božji imperativ. Teorije formalistov, lacanovcev, zahodnih budističnih teoretikov, darvinistov in njim podobnih mislecev (ki po mojem mnenju poosebljajo duha ateističnega nihilizma) na vsak način poskušajo opravičiti svoje ozke ateistične teorije, zato me spominjajo na suhoparno srednjeveško sholastično filozofijo, ki je s kompleksnimi formulacijami vse tlačila v svoje hermetične, strogo intelektualne okvire in za vsako ceno opravičevala božjo besedo. Seveda so mnoge razlage tako enih kot drugih logične, pravilne, lucidne, toda celostno gledano so sistemi obojih okorni in zaprti. Bodisi da izhajam iz dogme o absolutnosti Svetega pisma, kot na primer srednjeveški filozofi, ali pa iz dogme, da je v osnovi vse nič (oziroma z današnjo metodologijo opredeljiva snov), v obeh primerih omejujem možnosti razumevanja sveta; kakor hitro ustvarim dokončno, absolutno teorijo o njem, ga ne morem več videti takega, kakršen je v resnici. Oziranje v okolje postane iskanje potrditev za neko zacementirano teorijo, ne pa odprto sprejemanje. To je napaka, ki so jo na določeni točki naredili mnogi filozofi in religiozni misleci v preteklosti in prav ta napaka jih loči od redkih svobodnjaških modrecev, ki sveta niso razlagali zgolj intelektualno, mehanicistično, z distance, izključeni iz njega, temveč zlit z njim, čuteč

njegov utrip, intuitivno, zavedajoč se odnosov med njegovimi deli in svoje odvisnosti od njega.

Za tak odnos je ključno čutenje podlage družbe, ohranjanje stika z naravnim okoljem, ne v smislu asocialnosti, temveč kot izhajanje v prvi vrsti iz naravnih zakonov in šele potem iz družbenih. Antropologi vedo, da lahko dobro razumejo drugo kulturo le, če dovolj časa preživijo v njej in začutijo njeno notranjo dinamiko. Enako lahko človek začuti delovanje sveta kot celote samo, če v njem živi in na lastni koži občuti njegove zakonitosti. Težava je v tem, da je posameznik umeščen najprej v družbo in šele potem v naravo, v sodobnem času celo vedno bolj v družbo in vedno manj v naravo, zato naravne zakone tipa skozi plastične rokavice zakonov svoje skupnosti in lahko tudi pojem etike povezuje le s socialnimi normami. Nič čudnega, saj se je filozofija od antike do danes vedno bolj oddaljevala od razlaganja človeka kot dela narave in usmerjala k razlaganju človeka kot dela družbe. Narava je le zakulisje družbenega dogajanja in nujna gradbena surovina, ki nam je pač dana v uporabo; ni nam treba razmišljati, pod katerimi pogoji in s kakim namenom, lahko si jih izmislimo sami, po svojih trenutnih interesih. Etiko, norme o prav in narobe – *tudi za naravo* – torej določi človek.

V sodobni družbi se premalo zavedamo odvisnosti od ravnovesja v naravnih ekosistemih, ki pogojuje razpoložljivost in kvaliteto ključnih prvin, brez katerih ne moremo biti celostno zdravi in se normalno razvijati. V marketih je pravzaprav na voljo zelo malo tega, kar bi nas dejansko izpolnilo in zadovoljilo. Čeprav na določenem nivoju čutimo razliko med bivanjem v škatlah iz armiranega betona v zadušljivih mestih ali pa v osamljeni planinski koči sredi gozda, težko utemeljimo, kateri so vsi dejavniki, ki vplivajo na boljše počutje; čistejši zrak in večji mir sta le površina, pod katero se skriva nešteto subtilnih dejavnikov, in čeprav vseh ne moremo izmeriti, se zavedamo drugačnega vzdušja, druge "energije". Od bivanjskega okolja nista odvisna samo zdravje in mir, temveč tudi življenjski nazor oziroma filozofsko razmišljanje o svetu ter seveda etični nazor. Otroci se večinoma izražajo v urbanih središčih, kjer imajo priložnost spoznavati *izključno samo* družbo, tudi naravoslovje je namreč le sistem človeških teorij o naravi in ne narava, ki bi jo lahko doživeli neposredno, spontano, intuitivno. Izobraževalni sistem nas pripravlja predvsem na vključitev v družbo in opravljanje funkcije kolesčeka v ogromnem stroju, ne pa za razvijanje vsestranskih individualnih potencialov v čim bolj ustreznem, naravnem okolju. Družbenega bontona se lahko naučimo iz knjige, naravnega moramo spoznati, živeti v njej. Bivanje v urejeni družbi z določenimi etičnimi normami je praktična nuja, vendar ni prav, če zaradi družbenih norm pozabimo na naravne.

Veliko sem že napisal o pomembnosti upoštevanja inherentne naravne etike, nisem pa še opredelil, kaj to sploh je. Glavna težava pri definiranju naravne etike je, da se dandanes z naravo ukvarjajo le eksaktne znanstvene panoge, ki jo opisujejo v precej matematičnem jeziku, medtem ko so humanistične vede rezervirane za družbene pojave in se le bežno dotikajo same narave, pa še takrat v

povezavi s človekom. Zato ni nič čudnega, da se nam zdi opredeljevanje etike v naravi enako nenavadno, kot če bi po zgledu Spinoze poskušali seštevati in množiti ali z instrumenti meriti duševne značilnosti. Verjetno se je taka razcepljenost začela v srednjem veku, ko je bila humanistika še močno povezana s krščanstvom, v povsem drugem predalčku pa je tičalo naravoslovje, ali bolje rečeno variacije Aristotelovih hipotez; z razvojem znanosti se je razkol le še povečal.

Etika je po *SSKJ* "filozofska disciplina, ki obravnava merila človeškega hotenja in ravnanja glede na dobro in zlo; načela o dobrem in zlem". Z drugimi besedami je etično koristiti, neetično pa škoditi. Dejansko se potreba po definiranju etike pojavi šele s človekom, saj v sami naravi ni ne dobrega ne zla, obstaja samo valovanje življenja. Človek ima zmožnost aktivnega poseganja v naravni red, zato mu je dana vest, občutek za prav in narobe, ki naj bi uravnaval njegova hotenja in ravnanja z naravnim redom, toda razni socialni vzgibi ta občutek bolj ali manj zamaknejo in obarvajo. Tako nastane zlo. Narava pozna rojstvo, zdravje, mladost in srečo, vendar tudi bolečino, starost, bolezen in smrt; samo zato, ker prvi *nam* pomenijo začetek, zmožnost, razcvet, drugi pa konec, pešanje, trpljenje, niso avtomatično dobri ali zli, taki so le v naši socializirani (zamaknjeni) predstavi. S tega stališča obstaja toliko vrst etike, kolikor je ljudi na zemlji, in pogosto prihaja tudi do nasprotujočih si etičnih meril – o tem pričajo polemike o splavu, evtanaziji, poligamiji, genskem inženiringu, verski morali. Ni zlo postarati se, zboleti in umreti, pogosto pa je vprašljiva etičnost človeških posegov v ta naravni proces. Zdravniško vztrajanje pri podaljševanju življenja in zdravljenju bolezni za vsako ceno ne izvira vedno iz krepostne humanosti, pogosto so vzrok za to tradicija, priučenost in strah – tako s strani zdravnikov kot pacientov.

Od kod izvira bojazen pred smrtjo, skupni imenovalc duševnega onesnaženja v ljudeh? Protestantizem je iz dogme o predestinaciji, ki jo je krščanstvo v podobni obliki poznalo že vsaj od Avgušтина, naredilo imperativ – ljudje so blaženi ali prekleti po rojstvu. Ta nauk je poglobil že sicer močno prisoten strah (in sram) pred smrtjo, šibkostjo, boleznijo in lenobo – znamenji prekletosti – in okrepil željo ljudi, da s svojimi dejanji (predvsem sebi) dokažejo pripadnost blaženim. To je vodilo k naslednjemu ostremu odmiku od naravne etike in zaostritvi iracionalnih družbenih norm. Naraščajoč strah je bil gonilo znanstvenim prizadevanjem najti rešitev problema smrti, bolezni in nesreče, vendar tudi podlaga za pogoltnost in nasilje. Človeštvo je v ustvarjalnem zagonu vzvalovilo naravo in spodbudilo uničevalne sile, ki izravnavajo odstopanja – zlasti razvoj novih bolezni, meteorološka popačenja in tektonske nepravilnosti. Kot da nam zemlja govori: "Preveč vas je! V hudo breme ste mi!", a ji ne znamo, ne moremo prisluhniti.

Če vidimo vse živo in mrtvo, kar obstaja, kot veliko celoto, katere deli so medsebojno zelo pretanjeno povezani, je etično koristiti kateremu koli delčku, neetično pa mu škoditi. Indijska verska ločina džainistov gre pri tem v tako skrajnost, da njeni pripadniki ne prižigajo ognja, ker bi lahko nehote zažgali

žuželko, lase si pulijo in ne strižejo, da ne bi s škarjami poškodovali kakega mikroorganizma, tla pred seboj iz podobnih razlogov pometajo, nekateri pa na ustih celo nosijo platneno masko, da ne bi vdihnili česa živega. Ne zdi se mi naravno iti tako daleč in ustvarjati pravil nenasilja, ki so pogosto sama sebi namen, saj je svet tako urejen, da ne moremo bitjem v okolju samo koristiti; nekatera moramo vzeti za hrano, drugim zasesti bivalni prostor, tretja tudi vdihniti. Če povzročamo sebi bolečino (na primer s puljenjem las), smo prav tako nasilni do dela celote, morda še bolj, kot če ubijemo pršico. Bistveno je, da razumemo svoje potrebe in vzamemo ravno toliko, kot potrebujemo, in ne več. To je osnova etične ekologije, ki je prisotna v vseh moralnih naukih sveta, edini problem je, da naše potrebe v veliki meri kroji družbena ureditev. Za življenje in celostno rast potrebujemo pravzaprav zelo malo, ampak današnji ritem življenja med "nujne potrebe" uvrsti avtomobile, mnoge električne naprave, kompleksno infrastrukturo, telefone, računalnike, kemična čistila in zdravila, kupe oblačil. Zaradi njih, kot smo videli že na začetku, naraščajoča masa ljudi vedno bolj in bolj obremenjuje planet ter napoveduje uničenje – ne planeta, ne življenja, temveč same človeške civilizacije. Svet lahko obstaja brez nas, mi pa brez njega ne moremo, zato bi prej ko slej morali dojeti, da z izžemanjem narave najbolj škodimo sebi.

Naravna etika je torej vsebovana v preprosti formuli: vzemi, kolikor potrebuješ, in ne uničuj po nepotrebnem. Tega pravila se držijo vsa manj razumna bitja, ki ne živijo v strahu pred smrtjo. Instinktivno se resda do zadnjega diha bojujejo za preživetje, vendar ne poznajo groze pred večnim prekletstvom, ki je nekoč v preteklosti onesnažilo človeški um. Groza je ostala do danes, zamenjal se je le predmet strahu – od pekla, proti kateremu so se predniki aktivno borili, se je premaknil proti neobstoju, s katerim smo danes *navidez* sprijaznjeni. Iz tega je razvidno, kako močno vpliva na človeka njegovo videnje lastne identitete; danes v mehanični potrošniški družbi svoj subjekt doživlja predvsem v povezavi z družbeno funkcijo, poklicem, hobiji, zunanjimi interesi, in sicer kot enoto, odcepljeno od vsega ostalega, kot predmet ponudbe in porabe. Navidez se ljudje med sabo "prelivamo", vendar le kot pike na digitalni sliki – dovolj natančen pogled razkrije ostre meje, ki jih v (analogni) naravi ni. V primerjavi s preteklostjo imamo precej svobode, vendar še vedno veliko manj, kot se nam na prvi pogled zdi; čeprav jo čutimo, smo na določeni ravni le ovce, ki slepo hodijo za čredo – oblačimo se po modi, vedemo se, kot se spodobi, zaupamo splošno sprejetim "resnicam", ponosni smo na svojo tradicijo, konec koncev pa lahko delujemo le v skladu z zakoni trenutne oblike proizvodnega procesa oziroma gospodarsko-politične ureditve.

Sedimo na hrbtu kamele, rastemo, naš strup je vse močnejši, a ne moremo preseči svoje narave. Čeprav morda nismo v zadku, kjer je strup, ali v samem želu, smo sokrivi za stanje na svetu. Škorpijon smo *usi skupaj*; človeštvo je kot ogromen hologram, tako da v vsakem delcu odseva celotna slika – iz izpušnih cevi se vali smog, iz naših pljuč pa cigaretni dim; v deponije nalagamo zmečkano

plastiko, rjaveče jeklo in zažgano gumo, v želodce pa mečemo mrtvo, prazno hrano; stroje, avtomobile in računalnike izžemamo do konca zmogljivosti in podobno iz sebe izcejamo vse do zadnje kaplje energije. Ni lahko biti del takega holograma in v zavednem delu uma nositi vseh vzdikov vesti, ki jih spodbujamo s samouničevalnimi dejanji; vse to tlačimo v kolektivno podzavest in s tega stališča je celotna družba nevrotična, saj ogromno energije porabi za potlačevanje bolečih resnic o sebi. Posameznik se lahko reprogramira le do neke mere, si doda kak svetel odtенок več, kot jih vidi v svoji bližini, ne more pa preseči vseh nepotrebnih, celo škodljivih navad (razvad), ki jih narekuje življenjski ritem, in živeti za splošno korist sveta in sebe izven nevrotičnih družbenih okvirov. Mala dejanja milijard malih ljudi povzročajo velike spremembe v naravi, ki nas vedno bolj stiskajo v kot. Če kmalu ne izpulimo žela iz rdeče gnojne rane, bo od naše veličastne civilizacije ostal le gromozanski betonski nagrobnik, s katerega bo kisel dež hitro spral naše inicialke.

